

В.В.Галушак,

Тернопільський національний економічний університет,
м. Тернопіль

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ КООПЕРУВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

Проаналізовано переваги сільськогосподарських і обслуговуючих кооперативних об'єднань, їх вплив на ефективність сільськогосподарського виробництва. Визначено основні шляхи ефективного використання потенціалу кооперативного підприємства.

The advantages of agricultural and attendant cooperative associations, their influence on the agricultural production efficiency are analysed in this article. The basic ways of the effective use of cooperative enterprise potential are defined here.

Ринкова трансформація економіки України зумовлює необхідність розвитку кооперативних відносин у всіх сферах аграрного сектора. Становлення і розвиток нових організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі, заснованих на засадах приватної власності на землю та майно, свідчать, що їхній розвиток значною мірою пов'язаний з відродженням кооперації. Саме реалізація кооперативної ініціативи незалежних товаровиробників здатна протистояти організаційним та економічним труднощам.

Проблемам формування кооперативного сектора у сільському господарстві приділяється увага в дослідженнях таких вчених-аграріїв: А.Бутника-Сіверського, В.Зіновчука [1], В.Колесніка, О.Крисального [2], М.Маліка [4], В.Мельника, Л.Молдаван, П.Саблука [6], О.Онищенко [7], О.Чаянова, В.Юрчишина [7] та ін. Серед основних наукових праць іноземних фахівців з проблем кооперативного управління можна виділити праці: Дж. Коери, Дж. Черктема, В. Лорша, К. Маєра та ін. Проте наукових досліджень з питань формування кооперативного сектора та кооперативного управління в Україні, які б враховували реальний стан аграрного сектора економіки і перспективи його розвитку, ще недостатньо. Визначення обґрунтованих шляхів вирішення цих питань набуває важливого наукового та практичного значення як для науки, так і для учасників кооперативних відносин, тому все це зумовлює актуальність вибраної теми.

Мета статті – дослідити теоретичні тенденції формування та становлення кооперативних підприємств в аграрному секторі.

В Україні кооперативний рух в аграрному секторі активізувався, починаючи з другої половини 90-х років, із прийняттям Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію”, але у зв'язку з тривалістю періоду ринкової трансформації і загальної економічної

кризи не набув достатнього рівня розвитку. Головне ж зводилося до того, що законодавчо були визначені концептуальні підходи до створення і діяльності кооперативів, що підвело правову базу під кооперативну ініціативу сільськогосподарських товаровиробників.

Сучасний підхід до визначення суті кооперативу зводиться до наступного: лише ті, хто користується послугами кооперативу, одержують вигоди, володіють ним і здійснюють контроль його діяльності. Економічні вигоди одержують у вигляді розподілу чистого доходу пропорційно до роботи, виконаної через кооператив кожним його членом; вигідних цін при постачанні ресурсів, наданні послуг та реалізації продукції; виходу на додаткові ринки продовольства, постачання та послуг, що можливе лише при спільних діях товаровиробників.

Власність членів кооперативу, які ним володіють, може створюватися за рахунок: прямих інвестицій у формі коштів та майна; частини чистого доходу, розподіленого відповідно до роботи, виконаної через кооператив; включення відрахувань на капіталовкладення в ціну постачання ресурсів або зменшення ціни реалізації власної продукції (відповідно націнки та знижки). Контроль за діяльністю кооперативу щодо прийняття стратегічно важливих управлінських рішень досягається різними видами голосування: рівномірним (один член кооперативу – один голос); пропорційним згідно з обсягом роботи, виконаної через кооператив (стимулювання активного використання кооперативу); пропорційним відповідно до розміру пайового капіталу (стимулювання інвестицій). Тобто сучасне трактування принципу демократичного контролю кооперативу у світовій практиці дещо відрізняється від передбаченого національним законодавством правила “один член кооперативу — один голос”. Визнано, що крім рівномірного голосування, члени кооперативу можуть застосовувати при прийнятті принципівих управлінських рішень і пропорційний розподіл голосів. Це зумовлено насамперед необхідністю стимулювати членів кооперативу в активному використанні можливостей свого формування та його інвестуванні. Такий перерозподіл голосів, очевидно, доцільний, оскільки спрямований на зміцнення кооперативу та збільшення його виробничого потенціалу внаслідок відходу від традиційного принципу підтримання пасивного членства.

Основними чинниками низьких темпів формування

сільськогосподарських кооперативів є, передусім, незадовільний фінансовий стан агропідприємств, що стримує їхню кооперативну ініціативу, а також недооцінка ролі кооперації в піднесенні ефективності сільського господарства та відсутність належної системи інформаційного забезпечення її розвитку.

У проекті Національної програми розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села на **1999-2010** роки записано, що в період **2001-2010** рр. прискорюватиметься процес формування обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів та їхніх об'єднань із заготівлі, переробки та збуту сільськогосподарської продукції. Ці формування організують систему постачання сільськогосподарським товаровиробникам та особистим підсобним господарствам засобів виробництва з використанням власного транспорту і складського господарства, а також надаватимуть виробничо-технічні, технологічні, інформаційно-консультаційні та інші види послуг [3].

Обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи та їхні об'єднання становитимуть реальну конкуренцію посередницьким приватним структурам з цієї сфери діяльності. Особливу увагу слід приділити формуванню системи кредитування на кооперативних засадах, яка обслуговуватиме сільськогосподарських товаровиробників і кооперативи. Для розвитку кооперативного сектору економіки необхідно законодавчо визначити неприбутковий характер діяльності обслуговуючих кооперативів і на цій основі уникнути подвійного оподаткування сільськогосподарської діяльності, а також поширити на них пільги, що надаються в оподаткуванні сільськогосподарським товаровиробникам; також відрегулювати внутрікооперативні економічні відносини та регламент передреєстраційної експертизи установчих документів на відповідність утворюваних кооперативів та їхніх об'єднань законодавчо закріпленим принципам сільськогосподарської кооперації.

Кооперативи та їх об'єднання можуть одержати підтримку держави через участь їх у реалізації державних цільових програм. Проте реалізація зазначених положень здійснюється недостатніми темпами, особливо в напрямі удосконалення фінансово-кредитного забезпечення підприємницької діяльності в аграрній сфері.

Вирішення питання кредитування можливе через розвиток

альтернативних кредитних інституцій, насамперед кооперативних банків, що створить передумови для одержання кредитних ресурсів тими товаровиробниками, які з різних причин не мають доступу до кредитів комерційних банків.

Практика ефективного ведення сільськогосподарського виробництва в передових агропідприємствах свідчить, що результативність забезпечується, передусім, внутрішньою їх організацією, внутрігосподарським розрахунком, оптимальним поєднанням централізації управління з максимальною оперативно-господарською самостійністю, самоуправлінням та самофінансуванням підрозділів. Такими структурними підрозділами в господарствах, як правило, виступають первинні госпрозрахункові трудові кооперативи, що діють на основі організаційної та економічної самостійності.

Узагальнюючи досвід виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, можна стверджувати, що реформовані агроформування у своїй більшості нині потребують істотного удосконалення власної внутрішньої організації виробництва (рис. 1).

Адже без поглибленого госпрозрахунку, обліку й контролю витрат на виробництво, без матеріального стимулювання їх економії та економічних санкцій за перевитрати розраховувати на здешевлення продукції й підвищення її конкурентоспроможності не доводиться.

Тому необхідно активізувати роботу зі створення мережі таких кооперативних агроторгових домів у всіх районах, які б відповідали загальноприйнятим принципам кооперації і діяли винятково в інтересах виробничих структур своїх засновників. Сприяття розширенню їхньої мережі повинні органи державного управління усіх рівнів, особливо шляхом надання фінансової допомоги.

Організація роботи обслуговуючих кооперативів на селі тісно пов'язана з розвитком фінансової кооперації – кооперативних спілок, що є нині єдиною фінансовою структурою, послугами якої можуть скористатися господарства населення. Проте їх створення відбувається повільно. Для активізації цієї роботи необхідна відповідна державна програма, яка б містила конкретні заходи стосовно формування кредитних спілок на селі, а також передбачала створення кооперативного банку. Правовою основою

для розробки такої програми є прийнятий у січні 2002 року Закон України “Про кредитні спілки”, завдяки чому кредитні спілки одержали підтримку та правовий захист. Доцільно також поширити на кредитні спілки державну програму фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів.

Рис. 1. Етапи удосконалення внутрігосподарських відносин виробничого сільськогосподарського кооперативу [5]

Допомога держави необхідна і при створенні великих маркетингових кооперативів, здатних реалізувати експортні можливості країни, які вже у найближчі роки значно зростуть. Розвиток сільськогосподарських кооперативів, передусім обслуговуючих (маркетингових, постачальницьких, сервісних), створить реальну конкуренцію посередницьким структурам, що нині майже монополізували сферу послуг на селі (табл. 1).

Практика господарювання переконує, що аграрна політика повинна бути більше зорієнтована на великотоварне конкурентоспроможне виробництво з його великими

потенційними можливостями. Водночас більш продуктивним має бути приватний сектор, питома вага якого в загальному аграрному виробництві постійно зростає. А при всебічній підтримці держави кооперація є невід'ємною складовою нової організаційної структури агропромислового сектора.

Таблиця 1

Порівняльні характеристики маркетингового кооперативу та господарського товариства

Кооператив	Господарське товариство
Мета створення	
Обслуговування переважно своїх членів; максималізація прибутку власників-користувачів послуг	Максималізація прибутку для інвесторів
Членство	
Винятково сільськогосподарські товаровиробники	Будь-які особи, які мають відповідний капітал для участі у підприємстві
Внески	
Розмір паю встановлюється у рівних частинах і / або пропорційно участі в кооперованій діяльності	Розмір обмежується наявністю власного капіталу
Відносини з партнерами – не членами (третіми особами)	
Надання послуг обмежено 20% загального обороту кооперованої діяльності	Здійснюється на комерційній основі і без обмежень
Розподіл доходу або прибутку	
В основному спрямовується його членам на кооперативні виплати пропорційно участі в господарській діяльності	Частина спрямовується на виплату прибутку (дивідендів) засновникам, пропорційно майну
Джерела інвестицій	
Переважно власна діяльність, нерозподілена частина доходу, кошти членів-клієнтів та інші внутрішні джерела	Реінвестування всього або частини прибутку, додаткова емісія акцій
Оподаткування доходу (прибутку)	
Один раз – у кооперативі або у членів-клієнтів, результати від обслуговування третіх осіб – на загальних підставах	Голоси розподіляються пропорційно до акціонерного капіталу за принципом: одна акція – один голос
Демократичність управління	
Прийняття рішень за правилом “один член кооперативу – один голос”	Голоси розподіляються пропорційно до акціонерного капіталу за принципом: одна акція – один голос
Соціальна спрямованість	
Обов'язковими є безперервна освіта, підвищення кваліфікації, всебічна поінформованість його членів; постійні зв'язки з громадськістю	Не є обов'язковим предметом діяльності; комерційний прагматизм домінує під час прийняття відповідних рішень

Отже, досягнення стабілізації вітчизняного сільськогосподарського виробництва та перехід до його розширеного відтворення можливий лише за умови достатнього

розвитку інфраструктури аграрного ринку. Невід'ємною частиною цього процесу повинні бути раціональна організаційна структура сільського господарства, сформована з широким використанням кооперативної ідеї та достатньо високий рівень професійного менеджменту.

Список використаних джерел:

1. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. – К.: Логос, 1999. – 245 с.
2. Кристальний О.В. Розвиток кооперації в контексті аграрної реформи в Україні // Економіка АПК. – 1995. – №10. – С.29-33.
3. Національна програма розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села на 1999-2010 роки (проект) // Економіка АПК. – 1999. – №6. – С.3-47.
4. Сільськогосподарська кооперація: суть та проблеми розвитку в Україні / За ред. М.Й.Маліка. – К.: ІАЕ УААН, 1999. – 166 с.
5. Нечипоренко О.М. Організаційно-економічні аспекти формування кооперативних підприємств в АПК // Автореф. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 080601. – Київ, 2004. – 20 с.
6. Реструктуризація матеріально-технічної бази агропромислового комплексу / Наук. кер. П.Т.Саблук. – К.: ІАЕ УААН, 1997. – С.31-37.
7. Онищенко О.О., Трегобчук В., Юрчишин В.В. Проблеми реформування відносин власності та організаційних структур господарювання на селі // Економіка України. – 1998. – №9. – С.4-15.